

ВАРИАЦИИ ВЪРХУ МЕЖДУВОЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

KRISTIYAN YANEV

Sofia University of St. Kliment Ohridski

VARIATIONS ON BULGARIAN INTERWAR LITERATURE. A review of two monographs on Bulgarian literature of the 1920s and 1930s: Stoyanova, Nadezhda. *Adornments and Grimaces. Fashion and Modernity in Bulgarian Literature of the 1920s and 1930s*. Sofia: Paradigma, 2022, 378 pp. [In Bulgarian: Стоянова, Надежда. *Украси и гримаси. Мода и модерност в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век*. София: Парадигма, 2022.]; Ruseva, Maria. *Poetics of the Road in Bulgarian Literature of the 1920s and 1930s*. Sofia University Press, 2022, 348 pp. [In Bulgarian: Русева, Мария. *Поетика на пътя в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2022.] The review analyzes the literary motives and themes, as well as theoretizations of Modernity common for both studies. It argues that however the authors focus on the dramatic context of the interwar period and questions on identity and self-expression, they propose different ways out of traumatic experiences, as well as paths to self-realization through fashion or travel.

Keywords: Nadezhda Stoyanova, Maria Ruseva, Bulgarian interwar literature, Bulgarian culture, 1920s, 1930s

Междувоеенното двадесетилетие е сред най-динамичните и наситени откъм събитийност литературноисторически периоди. Хетерогенността на процесите, манифестният характер на художествените търсения и синхронизирането на славянските литератури с общоевропейските културни процеси пораждат разнообразна продукция, която се радва на огромен интерес от страна на изследователите от последните десетилетия. Макар че канонът на междувоенната литература изглежда утвърден и анализиран, литературата между двете световни войни продължава да предлага интерпретативни предизвикателства и възможности за нови прочити на познати и второстепенни автори, на популярни и високи художествени практики през оптиката на различни (и все по-интердисциплинарни) прочити.

През 2022 г. бяха публикувани две монографии за междувоенната литература на авторки, свързани със Софийския университет, в които те предлагат оригинални подстъпи към осмислянето на времето между големите войни от първата половина на миналия век. *Украси и гримаси* на Надежда Стоянова и *Поетика на пътя* на Мария Русева могат да бъдат мислени и като вариации по общи теми, но не поради припокриване на изследователските обекти, а в смисъла на продуктивен диалог и боравене с ключови за епохата топоси, теми и автори, както и теоретизации за същността на модерността. Читателят на двете изследвания може да обгледа двадесетилетието през призмата на напрежението между високо и ниско, свое и чуждо, популярно и елитарно и така да забележи травматичното и ведрото лице на българския човек от епохата. В средоточието между тези теми се крие и общото за двете монографии.

Освен време на идеологии, травматична памет за приключилия и предусещания за приближаващия конфликт, 20-те и 30-те години на ХХ в. са период на динамика, на любопитство и отвореност към чуждото и новото. Популярните туристически дестинации, чувствителността към модното и модерното, доминацията на градското пространство и развлекателната култура са съществена част от изкуството на джазовата епоха. В двете монографии могат да се отбележат три ключови, общи и за двете авторки теми, които позволяват техния паралелен прочит. Първата тема, около която се сближават книгите на Н. Стоянова и М. Русева, разкрива съзнанието за трагичността на времето и травматичния, фрагментарен опит на човека между войните. Втората тема, която присъства в монографиите, засяга въпроса за идентичността на българина между своето и чуждото, миналото и съвременното, елитарното и масовото. Третата тема обаче надделява над помрачните страни на междувоенния опит. Тя утвърждава виталната и креативна енергия на двадесетилетието между световните войни, когато възможен излаз от трагичното дават именно модата и пътуването.

Монографиите на двете изследователки улавят специфичния дух на междувоенния период, в който травматичното и екстатичното са различни модуси на преживяване на времето, а динамиката и скоростта бележат ритъма на случване. Надежда Стоянова вижда модата като *форма на забрава на травмата* след Голямата война (Stoyanova 2022: 111) и като реализиране на *виталната игра с множествеността на битието и възторженото преживяване на неговото пълнокръвие* (Stoyanova 2022: 48). В същото време проличават драматизмът на епохата и усещането за крехкост и ефимерност на човешкия опит между световните войни. Самите атрибути на модерността, динамизирането и ускоряването,

довеждат и до усещане за фрагментация на опита, вследствие на което светът започва да се схваща като хаотичен, несигурен и фрагментарен, а взаимодействието с него подлага на изпитание стабилитета и устойчивостта на Аза (Ruseva 2022: 32–33).

Въпреки че двете монографии се фокусират върху 20-те и 30-те години на ХХ в., което е изведено и в заглавията им, те предлагат доста по-широк поглед върху своите изследователски обекти, почиващ върху осъзнатата диахронна връзка с българския възрожденски и модернистичен проект. Тази връзка е многократно подчертавана като форми на приемственост и оспорваност, тъй като миналото представлява мощна идеологическа и естетическа традиция, от която междувоенният човек черпи, но и се оттласква. Възрожденските маршрути и разполагания на родната култура по оста Изток-Запад през десетилетията между войните са заместени от нови дестинации и културни еталони, а профилът на пътешественика от края на ХІХ в. не съвпада с този на неговия приемник от 20-те и 30-те години, който вече е синхронизирал своето време със западноевропейските часовници (Ruseva 2022: 58). От друга страна, усложнява се отношението между категории като високо и ниско, вечно и ефимерно, етично и естетично. В контекста на оформяне на консуматорски практики и масова култура те пораждат продължителен дебат за същността на модата, разполагащ се между полюсите на морализаторския патос и аналитичните наблюдения (Stoyanova 2022: 96–100). Двете изследователки провиждат в пътешестването и модата диагноза за културната (само)осъзнатост на българите през периода и за реализацията на модернизационния ни проект. Според Н. Стоянова *да бъдеш моден, се явява един от успешните или неуспешните опити да бъдеш модерен* (Stoyanova 2022: 44), а М. Русева разглежда *усъмняването в устойчивостта и смисъла на европейския културен проект*, което за българския интелектуалец *обулавя необходимостта от преосмисляне на представите за българското / своето и от по-критичния поглед към авторитета на чуждото* (Ruseva 2022: 42).

Освен вгледани във времето между войните двете монографии са заинтересувани преди всичко от човешкия опит и идентичност. Те се фокусират върху *размазаните гримаси на човешкото* (Stoyanova 2022: 12), които прозират зад украсите на карнавалното и кабаретно време, и върху пътешествието като *възможност за идентификационна провокация, за натрупване на опит в различието* (Ruseva 2022: 11). Междувоенният човек е описан като космополитен и любопитен, отворен към новото и копнеещ за съприкосновение с модната вещ или чуждата култура. Характерна за него е чувствителността към модерното и преходното, което е винаги друго по отношение на миналото и традицията; а излизането

на пътя го сблъсква с Другия. Модата е *modus vivendi*, възможност за себеизява и автентично присъствие в света. Пътуването пък винаги разкрива различието пред наблюдателя, който като *своеобразен преносвач на образи чрез словото* (Ruseva 2022: 10) умее да се съизмери с Другостта и да я съпостави с познатите категории на родното, локалното, традиционното.

Българският междувоенен човек, описан в *Украци и гримаси* и *Поетика на пътя*, е носител на сложен исторически и културен опит, на балканското като ограничение и предопределение. От една страна, *криворазбраната цивилизация* се оказва разпознаваем мотив, който сблъсква опитите за преживяване на модното / модерното с болезнената тревога дали те не разкриват подражателност и/или липса на автентичност. От друга страна, *Бай Ганьо* функционира в културното съзнание на творци от периода като образ, разкриващ проблематичната среща между своето и чуждото. И двете монографии разглеждат фундаменталния за периода между войните въпрос за характера на българската култура и нейната обвързаност с общоевропейската и световната. Авторките обаче не дават еднозначна оценка, а показват сложните осмисляния и концептуализации по темата. Надежда Стоянова се интересува както от фриволните и мимолетните прояви на порива към модното в журнали, песнопойки и пародийни текстове, при които елитарните послания и идеи биват трансформирани и популяризирани за нуждите на масовата култура, така и от текстовете, които съзират *човешкото като героично (по Бодлер) в неговия екстатично-травматичен и насладно-невротичен порив към идното, въпреки разбирането за собствената смъртност* (Stoyanova 2022: 11). Мария Русева обръща внимание на общуването на пътуващия с местата на паметта и центровете на световната култура, което се разкрива в различни по жанр текстове – пътеписи и очерци, лирически творби, романи и разкази. Независимо от художествената им значимост общо за тях се оказва преживяването на българския пътешественик в пространството на Пътя, осмислено като *произвеждането на различие във вътрешния свят на Аза – като възможност да стане Друг на себе си* (Ruseva 2022: 24).

В разноликия междувоенен период, описан от Надежда Стоянова и Мария Русева, се проявяват и множество реализации на модния и пътуващия човек. Ценни са типологичните, които двете изследователки предлагат за характерните персонажи в анализираните литературни произведения. Авторката на *Поетика на пътя* разграничава фигурите на поклонника, туриста, фланьора, емигранта и скитника, но запазва съзнание за флуидността и променливостта на модерната идентичност. Затова не капсулира образа на пътешественика в един-единствен профил, тъй като тези проявления *не са постоянни, нито изчерпват*

всички видове битуване на пътя (Ruseva 2022: 45). Авторката на *Украси и гримаси* заявява, че *модата е огледалото* (Stoianova 2022: 217), в което да бъде видян човекът в междувоенната българска литература, и представя галерия на модните и/или модерните герои, включващи дендите, танцуващия и скучаещия човек, фланъора, бохема, мижитурката и тариката, заедно с редица техни художествени вариации.

В тази разнородна група образи пулсира многообразието на периода, което е признак както за хаотичност, неопределеност и случайност, така и за потенциала за себеутвърждаване, оригиналност и постигане на автентичност на Аза. В това се разкрива и ведрата и витална страна на междувоенните години – твърде кратки и рамкирани между паметта за отминалата Първа и катастрофичните очаквания за приближаващата Втора световна война. Пътуването е свързано с *нетърпението, с удоволствието от предстоящото, с ентузиазма от новото и непознатото* (Ruseva 2022: 7), а модата разкрива *желанието за веселие и наслада, в което проблясва екстатичната поривност на човека* (Stoianova 2022: 9). В този смисъл двете монографии за междувоенната литература, макар и чувствителни към различните – светли и тъмни – прояви на двадесетилетието, утвърждават един оптимистичен негов образ.

Ако прибегнем до музикална метафора, свързана с джазовата епоха, и за нейна основа вземем една от най-разпространените хармонични прогресии в популярната музика на 20-те и 30-те години (ii-V-I), то *минорното* звучене на първата тема за травматичните аспекти на периода ще премине към *доминантния* въпрос за проблематичната идентичност на Аза, разкъсан между своето и чуждото. Въпреки това основното послание (метафоричният *тонически* център на двете изследвания) се оказва *мажорно*, защото утвърждава една витална себепостигнатост на Аза в динамичния период между двете световни войни. В този смисъл в книгите на Мария Русева и Надежда Стоянова *прозвучават* поредица от гласове на двадесетилетието, които разкриват различните *поетики* на пътешествениците и *гримасите и украсите* на модните / модерните герои.

REFERENCES

Ruseva 2022: Ruseva, Maria. *Poetics of the Road in Bulgarian Literature of the 1920s and 1930s*. Sofia University Press, 2022. [In Bulgarian: Русева, Мария. *Поетика на пътя в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2022.]

Stoyanova 2022: Stoyanova, Nadezhda. *Adornments and Grimaces. Fashion and Modernity in Bulgarian Literature of the 1920s and 1930s*. Sofia: Paradigma, 2022. [In Bulgarian: Стоянова, Надежда. *Украси и гримаси. Мода и модерност в българската литература от 20-те и 30-те години на XX век*. София: Парадигма, 2022.]

KRISTIJAN YANEV (КРИСТИЯН ЯНЕВ), PHD

Sofia University of St. Kliment Ohridski

 <https://orcid.org/0000-0003-3003-7544>